

Egy pillanatképről festett portré

Angyal-Cseke Csaba

Huber, Wolfgang 2024. *Dietrich Bonhoeffer. A szabadság felé vezető úton.* Kálvin Kiadó – Luther Kiadó, Budapest.

A méltán világhírű német teológus, Dietrich Bonhoeffer (1906–1945) népszerűségét mi sem bizonyítja jobban, mint hogy hatása egyfelől túlmutat a teológia tudományos művelésének körén, hiszen sok esetben az úgynevezett „lelkiségi irodalom” fogyasztói is olvassák műveit. Másfelől kegyességi határokon és politikai meggyőződések teremtette árkokon átnyúló, széles olvasóközönség ismeri és ismeri el az immár nagyrészt magyar fordításokban is könnyen elérhető teológia értékeit. Bonhoeffer e népszerűségének értékelése mellé azonban azt is rögtön hozzá kell tennünk, hogy a teológiatörténetben aligha volt más teológus, aki jobban ragaszkodott ahhoz, hogy a teológiai és etikai gondolkodás mindig egy adott, aktuális helyzethez kötött, és új politikai vagy társadalmi körülmények között változhat, mint ő maga, akinek életműve töredékessége ellenére ma is sokakat megszólít. Bonhoeffer számára azonban a teológiai munka efféle felfogása egyben azt is magában foglalta, hogy a gondolkodás megváltoztathatja és bizonyos esetekben meg is kell változtassa az életet, amely álláspontból egyenesen következik a teológia experimentális, életközeli jellegének hangsúlyozása is, amelyre véleményem szerint egyházunkban ma igencsak nagy szükség van. Bonhoeffer életművének e népszerűségét és mai gondolkodásunkat is megtermékenyíteni képes jellegét tekintve, de önmagában is örömdetes, hogy az elmúlt években újonnan és átdogozott változatban megjelent fordítások után most a Kálvin Kiadó és a Luther Kiadó közös gondozásában és Csizmadia Csaba fordításában immár a hazai olvasóközönség is megismerheti a teológus gondolkodásának rendszerbe foglalt összefüggéseit. A szerző, Wolfgang Huber Berlin korábbi püspöke és a Németországi Protestáns Egyház (EKD) vezetője volt 2009-es nyugdíjba vonulásáig, valamint a Heidelbergi, a Marburgi és a dél-afrikai Stellenbosch Egyetem korábbi rendszeresteológia-professzora. A hazai megjelenés önmagában is örömdetes mivolta külön kiemelésre méltó, ugyanis véleményem szerint leginkább abban áll, hogy a németországi első kiadás (C. H. Beck, 2019) megjelenését követően a magyar változat elkészültére csupán öt évet várt a közönség, amely a hazai teológiai irodalom hírhedt, nemzetközi viszonylatokhoz évtizedekben mérhető lemaradását is kompenzálni látszik.

Huber mesteri életrajzi portré formájában közreadott interpretációjának az előbbieken mondottak összefüggésében különösen is az az erénye, hogy világossá teszi: Bonhoeffer legolvasottabb írásai – különösen az *Etika* és a *Börtönlevelek* – miért csak a teológus életében kibontakozó, meglehetősen egyedi egzisztenciális körülmények között íródhattak, másképpen fogalmazva: hogyan formálta és egészítette ki egymást Bonhoeffer élete és gondolkodása. E munkamódszer önmagában kifogásolható lenne, de Bonhoeffer teológiai felfogásának ismeretében ha nem is az egyetlen, mégis kiváló eszköz e gondolkodásnak nemcsak a megismerésére, hanem a megértésére és nagyobb történeti és teológiai összefüggésekbe helyezésére is. Huber tehát a német teológus gondolkodásának középpontba állításával és

életrajzi portréjának megrajzolásával valójában azt mutatja meg, miért és milyen módon jelenthetnek ma is inspirációt e kivételes embernek a hit bátorságával meghozott döntései. A mártír teológus életrajzának és teológiájának általános áttekintése után élete egyes állomásait ismerteti meg, azzal a szándékkal, hogy bemutassa az élettörténet és a teológiai gondolkodás közötti kölcsönhatásokat. Huber az élet és a hit közötti összefüggéseknek e szándékolt bemutatását az *egyház, kegyelem, pacifizmus* kulcsfogalmak tematizálásával teszi egyértelművé, és ezeket Bonhoeffer életének egyes szakaszaihoz kapcsolja. A könyv tizenkét fejezetében így olyan teológiai témákat dolgoz fel, mint „az egyház mint a zárójel előtti előjel”, olcsó vagy drága kegyelem, az élet és a teológia Bibliája, keresztyén pacifizmus, ellenállás és teológia, a bűn vállalása, felelősségetika, vallástalan keresztyénység vagy éppen a zene teológiai jelentősége. E témák bemutatása aligha lehet e tömörségre predesztinált könyvismertetés tárgya, így a következőkben csupán Bonhoeffer hermeneutikájának, etikájának, valamint zenével való kapcsolatának egy-egy jellemző vonását emeljük ki Huber elemzéséből.

Az ötödik fejezet veti fel a Szentírás aktualizálásának kérdését, amely Bonhoeffer hermeneutikai felfogását az úgynevezett teológiai értelmezésben azonosítja. Ennek alapja, hogy az adott szakaszt mint Isten szavát olvassuk a Bibliából, az egyház könyvéből, amely rezponzív jellegénél fogva képes választ adni életünk kérdéseire. Az élet eseményei – Bonhoeffer értelmezésében – az Istennel való találkozás alkalmává válhatnak, amelyek során a szentírási szövegek úgy kapnak szerepet, hogy bennük maga Krisztus támaszt igényt a jelenre vonatkozóan, és nem fordítva, mert így Krisztus válik a megjelenítés alanyává. Ennek alapja a krisztológiára vezethető vissza, ugyanis a Krisztusban önmagát megüresítő Isten előképe annak, hogy Isten beszéde „szolgai formában” belép a világ valóságába, azaz emberi szóban válik meghallhatóvá.

A kilencedik fejezet Bonhoeffer etikáját mutatja be a Max Weberhez és Hans Jonashoz köthető felelősségetika fogalmát segítségül hívva, amely a cselekvést megelőző és megalapozó döntés során a cselekvések konkrét, ténylegesen prognosztizálható következményei és az értük vállalható felelősség összefüggésében vizsgálja a lehetőségeket, így sokkal többet mond el egy-egy döntés komolyságáról, mint a döntés tartalmáról. Huber elemzése Bonhoeffernek az említett filozófusok véleményéhez mérten egyfajta köztes felfogásban a cselekvés válaszjellegének hangsúlyozását emeli ki, amely a keresztyének cselekvését az Istentől kapott megbízatás kontextusába helyezi. A hivatás, amely újszövetségi értelemben az elhívásnak felel meg, Krisztus követésére szól, amely az elhívó perspektívájából értelmezendő. A megszólított ember válaszra hivatott, e válasz pedig a felelősségben ragadható meg, amelyről az ember számot kell adjon. Az élet Krisztus szemszögéből az ember hivatása, az ember szemszögéből pedig a felelőssége, amely egy hivatás gyakorlásában konkretizálódik. Ez utóbbival kapcsolatban Bonhoeffer Luther hivatásfelfogásának pszeudointerpretációját kritizálva kiemeli, hogy az emberi válasz vagy a felelősség olyan értelemben is vehető, hogy valaki kilép egy tevékenység végzéséből, mivel abban maradván képtelen lenne tovább élni a felelősséggel, másfelől azért, hogy hivatáson túlmutató felelősséget vállaljon.

Véleményem szerint Bonhoeffernek a tizenegyedik fejezetben bemutatott, zenéről vallott felfogásban Johann Sebastian Bach művészetének értékelése a legfigyelemreméltóbb. A teológus megfogalmazása szerint bár a barokk mester művészete képes a gyülekezetekhez közel

hozni a hit komolyságát, zenéjének sokszor hangsúlyozott tökéletességét nem ismerte el, sőt annak töredékességét hangsúlyozta. A zene Bonhoeffernél megfigyelhető, nem isteni, hanem emberi hasonlatként való használata valójában a lutheri zenefelfogásból is élvezhető, amely a zenét nem *ars*nak, hanem *creaturának* tekintette. Bach zenéjének töredékessége megmutatja, mi igazán fontos – azaz mi a *cantus firmus* – az életben, amelyhez képest minden más csak alkalmazkodni kényszerülő *contrapunctus* lehet. Bonhoeffer e kettőt az Isten, az örökkévalóság iránti és a földi szeretetnek felelteti meg, amelyek megteremtik az élet egyfajta polifóniáját.

Wolfgang Huber Bonhoefferről festett teológiai portréja átfogó betekintést enged a teológus gondolásának forrásaiba, belső összefüggéseibe, de segítséget ad abban is, hogy gondolatait a mai társadalmi és egyházi kontextus figyelembevételével jól használjuk fel. Bonhoeffer teológiájának abszolutizálásával szemben azonban fontos hangsúlyoznunk, hogy életműve nem saját gondolatainak konzerválására, hanem a teológiai problémáknak a jelenben való feldolgozására szólít fel. Ilyen értelemben mondhatjuk, hogy a Wolfgang Huber által körvonalazott teológiai portré valójában egy zsenialitást aligha nélkülöző pillanatkép elkészültének műhelytitkait tárja fel számunkra.

A szerző az Evangélikus Hittudományi Egyetem teológus-lelkész szakos hallgatója, fő érdeklődési területe a liturgika, jelenleg a Lipcsei Egyetemen a Gusztáv Adolf Segélyszervezet ösztöndíjasaként folytat rendszeres és gyakorlati teológiai tanulmányokat.

A recenzió eredetileg a [Credo folyóirat 30. évfolyam 2024/3. számában](#) jelent meg a 109–111. oldalon.

A Credo evangélikus folyóirat megrendelhető a Luther Kiadónál a kiado@lutheran.hu címen, előfizethető [nyomtatott](#) vagy [digitális](#) formában, valamint a [nyomtatott](#) és [digitális lapszámok](#) külön is megvásárolhatók a kiadó webáruházában.